

O'ZBEKISTONDA BOLALAR MUSIQASINING RIVOJLANISH TARIXI

Shodiyeva Shahinabonu Shoirjon qizi

Farg'ona davlat universiteti

Pedagogika-psixologiya va san'atshunoslik fakulteti

“Musiqa ta’limi va madaniyati” kafedrası

Musiqa ta’limi yo’nalishi

2-kurs talabasi

Shodiyevashaxina617@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15773222>

Annotatsiya: O‘zbekistonda bolalar musiqasining rivojlanish tarixi, jamiyatning kelajagi, ravnaqi va taraqqiyoti tarbiya bilan bevosita mutanosibligi hamda bir qator masalalar har tomonlama ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: qo‘shiq, bolalar, kompozitor, vokal, xor, musiqqa, tarbiya, kelajak,

Jamiyatning kelajagi, ravnaqi va taraqqiyoti tarbiya bilan bevosita bog‘liqdir. Zero, tarbiya inson tafakkurini yuksaltiradi, maamlakatimiz mustaqilligiga erishgach, yurtboshimiz o‘zining ilk nutq va ma‘ruzalarida, birinchi asarlaridayoq tarbiya masalasini to‘g‘ri qo‘yishga e‘tiborini qaratdi. Ayniqsa, “o‘z-o‘zini aniqlashini tiklashi”, har bir fuqaroning “mustaqil davlat bilan mag‘rurlanishi”, “O‘zbeklarning milliy g‘ururini ma‘naviy yuksaltirish”, “O‘z xalqiga, uning an‘analariga, tili va madaniyatiga muhabbat va hurmatni tarbiyalash” haqidagi fikrlar tarbiya muammolarini to‘la hal qilish uchun berilgandir. Tarbiya, xususan, milliy tarbiya, davlat va jamiyat taraqqiyotida muhim o‘rinni egallaydi. O‘zbek xalqining tarixiga nazar tashlansa, bir umr tarbiya muammosini hal qilish asosiy o‘rinni egallagan.¹

Yusuf Xos Hojib, Al-Beruniy, Al-Farobiy singari olimu-shoirlarimiz asarlarida ham tarbiya masalasiga alohida e‘tibor berilgan. Yuqoridagi dalillar har bir tarixiy davrda, har qanday jamiyatda tarbiyaning zarurligini ko‘rsatadi. Jamiyat taraqqiyotining inson farovonligini tarbiyasiz tasavvur qilish qiyin.

Odam tug‘ilganidan boshlab umrining oxirigacha tarbiyalanadi, tarbiya oladi. Demak, inson kelajagi, hayot va turmushi, ko‘pincha tarbiya bilan bog‘liq. Shunday ekan inson tarbiyasi chaqoloqlikidan boshlanadi. U bolaligida qanday tarbiyalangan bo‘lsa, uning xulq-atvori, axloq odobi shunga qarab shakllanadi. Shuning uchun bizning jamiyatimizda bola tarbiyasiga asosiy diqqat- e‘tibor qaratilgan. xalqimizda “Bolalar kelajagimiz” degan hikmat bor. “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”da shu hikmat o‘z ifodasini topgan bo‘lib, unda erkin fuqorolik jamiyatning ma‘naviy barkamol, e‘tiqodini butun, axloqiy pok, odobli avlod bunyod eta olishi alohida qayd qilingan. Yosh mustaqil O‘zbekiston

¹ Musiqqa ta’limi va tarbiya birligi (ilmiy, metodik maqollar to‘plami). Toshkent. 1996 yil.

jamiyati taraqqiyoti va uning kelajagi asosini bola tarbiyasi tashkil qiladi. Jamiyat ravnaqi bilan bola tarbiyasi mushtarakdir.²

30-40 yillarda ilk bor bolalar musiqasi to'plab va yaratish uchun Ye.Ramonovskiy, Il.Akbarov, Yu.Rajabiy kabi kompozitor va bastakorlar o'zbek xalq qo'shiqlari, folklor asarlarini to'plab bolalar uchun 1936 yili "30 ashula" nomli to'plam nashr etdilar. 1942 yili Nadejdin "Yosh bolalar", Shu yili Il.Akbarov tomonidan "Bolalar ashulasi" kabi to'plamlar nashr qildilar. Mana shu davrda bolalar qo'shiqlarida yangi mavzularga e'tibor qaratildi. Jumladan: maktab, bolalik, Vatanga, do'stlikka, mehnatga oid qo'shiqlar shular jumlasidandir. Ushbu yaratilgan asarlar bir ovozda bolalar va bolalar xorlari uchun yaratildi.

Ushbu qo'shiqlar bolalar ijrosida tanlovlarda, bayramlarda kuylandi. Shu davrda bolalar va o'smirlar uchun birinchi pyesalar yaratildi. Ushbu bolalar mavzusida ijod etgan kompozitorlardan biri B.Nadejdin edi. Uning yozgan asarlarida O'zbek xalq qo'shiqlarining ohanglari ritmlari o'rin olgan. Masalan: bolalar musiqa maktablari repertuaridagi asarlar: "G'amgin qo'shiq", "Quvnoq marsh", "Do'mbira", "Musiqqa darsi", "Buvijonning hikoyasi" va boshqalar.

Uning asarlarida mumtoz kompozitorlarning an'analari davom etadi. Shuningdek bolalarda insonlarga, tabiatga, atrofdagi dunyo olamiga, o'zbek xalq musiqasiga muhabbat uyg'otadi. XX asrning 30-40 yillari ijodiga bo'lgan tayyorgarligi o'smirlar, bolalar musiqalarini yaratilishiga va ravnaq topishiga yo'llanma bo'ldi.

30-40 yillarda Konservatoriya va O'zbekiston davlat filarmoniyasi ochildi shuninkdek, O'zbekiston Respublikasini madaniy hayotida muhim voqealar bo'ldi. Bolalar musiqalari yaratildi. O'zbekiston kompozitorlarini aynan shu davrda bolalar va o'smirlar musiqalariga katta e'tiborni qaratdilar. Mana shu davrda O'zbekiston kompozitorlari G'.Qodirov, M.Nasimov, D.Zokirova, B.Giyenko, S.Yudakov, Sh.Ramazonov, F.Nazarov, G.Mushel, A.Muhamedov, S.Varelaslarning ijodi gurkiragan edi. Ularning yaratgan qo'shiqlarini avlod ijrochilari va tinglovchilar ijobiy qabul qilishdi. O'zbekistonning eng yetakchi nashriyotlari (G'.G'ulom va O'qituvchi) eng ko'p sonda bolalar va o'smirlar uchun to'plamlar nashr eta boshladilar.

XX asrning 30-40 yillardagi kompozitorlarni ijodini to'lishga tayyorgarlik bo'lsada, bolalar musiqasini yaratish, yoshlar ijodini eng gurkiragan davri 50-70 yillarga to'g'ri keldi. 50-70 yillarni O'zbekiston kompozitorlarining bolalar va o'smirlar ijodiga bo'lgan qiziqishni yangi pog'ona davri deb atash mumkin edi.

² Omonullayeva D. "Umumiy ta'lim maktablarida musiqa ta'lim-tarbiyasi konsepsiyasi" Toshkent. 1992 yil.

Aynan mana shu davrda O'zbekiston kompozitorlarning tajribali mutaxassislarni qo'shiq janr ijodi gurkiradi. Bular: T.Sodiqov, M.Ashrafiy, M.Burxanov, K.Abdullayev, D.Zokirov, G'.Qodirov, B.Giyenko, I.Hamroyev, Il.Akbarov, S.Boboyev M.Nasimov, S.Yudakov, Sh.Ramazonov, F.Nazarov, G.Mushel, A.Muhammedova, S.Varelas, kabilardir.

Boris Nadejdinni tahriri asosida 1950 y.da – “Bolalar qo'shiqlari”, “Yoshlik qo'shig'i” 1955y.da “Bolalar ashulasi” nomli to'plam; G.Goncharovning 1951yilda “Boshlang'ich maktabda musiqa”, I.Akbarovning 1959 y.da “Biz kuylaymiz” qo'shiqlari yaratildi.³

60 yillarga kelib bolalar uchun yozilgan to'plamlari nihoyat yuksak darajada ko'paydi. O'quv qo'llanmalar xrestomatiyalar nashr etildi. Umumta'lim maktablarini musiqiy adabiyotlarida asosan bolalar qo'shiqlari joy oldi. 50-70 yillardagi kompozitorlarni ijodi yangi avlod ijrochilari va tinglovchilari ichida hozir ham mashhurdir Barcha yetakchi nashriyotlar kichik ijrochilar, bolalar va o'smirlar uchun katta to'plamlar nashr etishdi.

60-70- yillarda bolalar musiqasini yaratishda kompozitorlar S.Babayev, Ye.Shvars, K.Abdullayev, S.Abramova, A.Berlin, Sh.Yormatov, H.Rahimov kabi kompozitorlar ajoyib mutaxassis kompozitorlar safini to'ldirdilar. O'sha davrda O'zbekistonda bolalar uchun yangi sahifa ochildi. 30-60 yillarda bolalar asarlarida tertsoviy 2 va 3 ovozli bo'lsa. 70-80 yillarga kelib folklorga qaytish, bolalar qo'shiqlarini ko'p ovozda kuylash, xalq polifoniya elementlaridan foydalanish, bolalar musiqasiga ko'p ovozli garmonik elementlar kiritildi.

70 yillarga kelib birinchi kontata va syuitalar, vokal xor a capella asarlari, bolalar, solistlari va orkestrlari uchun yangi asarlar yaratila boshlandi. 60-70 yillarda ajoyib kasb egalari bolalar uchun nodir asarlar yaratishgan. Bular: 2, 3 ovozli qo'shiqlar mualliflari S.Boboyev, Ye.Shvars, K.Abdullayev, S.Abramova, A.Berlin, Sh.Yormatov kabilardir. Mana shu davrlarda ularning ijodi gurkiradi. 70-yillarda xalq qo'shiqlari va vokal xor va ko'p ovozli kuylashlarga, e'tibor berildi. Ushbu yillarda kontata va syuitalar bolalar uchun vokal –xor, a capella asarlari, syuitalar bolalar uchun vokal-xor a capella asar, solist va orkestr uchun asarlarini birinchi bor yozila boshlandi. Misol uchun G'.Qodirovning “Maktabjon oftobjon- oftobjon” (1974 yil) o'quvchi yoshlar ichida eng sevimli syuitalardan, “O'qituvchimiz” asaridir.

Yosh avlodni ajoyib xalq musiqalari bilan tanishtirib uni qayta ishlab folklorga qiziqish uyg'otila boshlandi. O'zbek xalq musiqalar qayta ishlanib pyesalar yaratildi. Masalan: “Dilbar”, “Chamanda gul” va boshqalar. Kichik

³ Tursunov R. Xalq musiqa ijodiyoti va amaliyoti. Toshkent. “Ma'rifat-madadkor” nashriyoti. 2002 yil.

fortepiano ijrochilari uchun X.Azimov bolalar pyesalarini katta hajmda fortepiano darslari o'quv qo'llanmasini yaratdi. So'ngra I.Akbarov tomonidan ajoyib fortepiano miniatyuralari yaratildi. Uning asarlari xalq musiqalaridan ajralib turadi va ayniqsa an'anaviy xalq janrlariga obrazlar yaratishga intiluvchan, bolalar dunyosi bilan bog'langan yorqin va aniqdir. Masalan "Bekinmachoq o'yini", "Quvnoq kayfiyat", hazil toifali o'zbek ohanglaridan iborat bo'lgan bolalar qo'shiqlaridir.⁴

"Karvon" nomli pyesa qo'shiq va raqsona xarakterga ega. Kompozitor tomondan yaratilgan (Alla) qo'shig'i esa, yevropa miniatyuralari ham hamohangligida yaratilgan. O'sha davrda o'zbek kompozitorlari juda ko'p ajoyib asarlarni bolalar uchun yaratishdi. B.Giyenko, S.Varelas, F.Nazarov kabi kompozitorlarining pyessalari to'plam kichik ijrochilar uchun yaratilgan.

1975 yili arab xalq ertaklari asosida yana bir bolalar uchun opera yaratildi. Kompozitor bolalar diqqatini murakkab janrga qaratadi. Unda bolalar uchun mashhur bo'lgan xalq qo'shiqlaridan foydalanadi. Kompozitor bolalarni yosh xususiyatini hisobga olib musiqani qabul qilishda qahramonlarni tasvirlaydi. Masalan: "Etik kiygan mushuk", "1001 kecha", "Aloudinning sehrli chirog'i" va b.

1970 yillarning boshida bolalar estrada janri qo'shiqlari rivojlana boshlanadi. Ushbu jarayon ayniqsa kompozitor N.Norxo'jayev, X.Rahimov, Sh.Yormatov kabilarda namoyon bo'ladi. Kompozitorlar bolalar uchun vokal – xor syuitalari va kontatalar yarata boshlaydilar. Har bir kompozitorlar xalq qo'shiqlariga folklorga murojat etishadi. Asarlar ohanglarida ritmik talaffuz, kuychanlik xarakter bilan hamohang bo'ladi. Bolalar uchun yaratilgan vokal xor asarlari zamonaviy musiqiy madaniyatga yo'naltirilib teatrlashtirildi.

Misol uchun: xor teatrlari uchun moslashtirilgan qo'shiqlardan "Dangasa", "Dakang xo'roz", "Oq terakmi-ko'k terak" va boshqalar. Mana shu davrga kelib K.Kenjaye va Sh.Yormatovlarning bolalar xorlari uchun a capellalar yaratishda qiziqishi o'sdi.⁵

1970 yillarda ijldi gurkiragan kompozitorlardan Nadim Norxo'jayev Ozbekistonda xizmat ko'rsatgan madaniyat xodimi, O'zbekiston Davlat konservatoriyasi professori, kompozitor. U uzining musiqiy asarlari, ayniqsa estrada va bolalar uchun yaratgan qo'shiqlari bilan el – yurt hurmatiga sazovar bo'ldi.

⁴ Qodirov R. Boshlang'ich maktabda ko'povozli kuylash. Toshkent. "O'qituvchi" 1997 yil.

⁵ Fayziyev O. O'zbekiston maktablarida musiqiy nafosat tarbiyasini tashkil etish bo'yicha metodik qo'llanma. Toshkent. 1992 yil.

N.Norxo'jayev 1963 yili Xamza nomidagi musiqa bilim yurtiga o'tkaziladi. Mashhur kompozitor Rumil Vildanovdan musiqa sirlarini o'rganadi. 1967 yili simfonik orkestr uchun bastalagan "Syuita"si bilan a'lo baholarga o'qishni bitiradi. O'sha yili Toshkent Davlat konservatoriyasining kompozitorlik fakultetiga o'qishga kiradi. U o'z faoliyatida qo'shiq janriga ko'proq ahamiyat beradi. 1972-1975 yillari Bekobod musiqa bilim yurtida, musiqa maktabida o'qituvchi va bo'lim mudiri bo'lib ishlaydi. 1975-1976 yillarda "Melodiya" firmasining ovoz yozish studiyasida bosh muharrir vazifasida ishlaydi. A.Qodiriy nomidagi Toshkent Davlat Madaniyat institutida o'qtuvchi, katta o'qituvchi, dotsent bo'lib, ayni paytda Toshkent Davlat konservatoriyasi estrada ijrochilik kafedrasini mudiri, 2003-yildan professor lavozimida ishlab kelmoqda.⁶

N.Norxo'jayev fortepiano uchun 3 ta prelyudiya, 2 ta variatsiya, sonatina, fortepiano uchun 2 ta sonata, skripka va simfonik orkestr uchun "Konsertino", 4 qismli simfonik syuita, 1 qismli va simfoniya va ko'pgina qo'shiqlar yaratdi. N.Norxo'jayev ijodida qo'shiq ustivor ahamiyat kasb etadi. U zamondosh shoirlar bilan hamkorlikda 100 dan ortiq estrada va bog'cha bolalari hamda maktab o'quvchilariga atab qo'shiqlar yaratadi. Yosh bolalar uchun 1975 yilda yozilgan "Xakkalar" ilk estrada qo'shig'i "Paxtaoy" nomli vokal cholg'u ansambli ijrosida mashhur bo'lib ketdi. Jumladan: "Yaxshi bola", "Dangasa", "Eh orzular", "Antiqqa musobaqa", "Diyor madhi", "Balig'im", "Salom bergan bolalar", "Surxondaryo", "Chamandagi gullarmiz", "Boboxo'roz", "Dono bolam" kabi qo'shiqlari "Bulbulcha" xori ijrosida ommalashib ketgan. Bolalar xori uchun "Xafta" kantatasi, "Daraxtlar suhbat" xor syuitasi, o'zbek xalq qo'shiqlarini xor uchun qayta ishlaydi. "Osmondagi oy", "Choriy chamber", "Chuchvara qaynaydi" qo'shiqlari shular jumlasidandir. Nadim Norxo'jayev O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan madaniyat xodimi faxriy unvoni bilan taqdirlangan. Respublika "Ofarin-2000" ko'rik tanlovi sovrindori, O'zbekiston bastakorlar uyushmasi a'zosi va Respublikamizda o'tkazilayotgan turli ko'rik tanlovlarda hakamlar hayati a'zosi.

Nadim Norxo'jayev zamonaviy o'zbek kompozitorlaridandir. U bolalar uchun ko'plab qo'shiqlar yaratgan. Nadim Norxo'jayevning «Diyor madhi», ona Vatan haqidagi qo'shiqlari bolalarga ritimini tushunarli va kuychanligi qulay ijrosi, yoqimli va esda saqlab qoluvchanligi bilan boshqa kompozitorlardan farq kiladi. Biz o'zbek kompozitorlarining qo'shiqlari mazmunini o'quvchilarga gapirib, suhbat o'tkazib Ona Vatan haqida kelajak haqida, har xil hunarlar haqida, tabiat haqida, albatta o'quvchilarni orzulari kelajakdagi ishlarga

⁶ Yuldasheva N., Raxmatova N. O'zbek musiqa adabiyoti. Toshkent, "Iqtisod- moliya" 2010 yil.

intilishining ulkanligi haqida o'zbek kompozitorlari qo'shiqlari orqali bolalarni Vatanni va Vatan obro'sini asrash kabi ichki his tuyg'ularini tarbiyalaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Musiqa ta'limi va tarbiya birligi (ilmiy, metodik maqollar to'plami). Toshkent. 1996 yil.
2. Omonullayeva D. "Umumiy ta'lim maktablarida musiqa ta'lim-tarbiyasi konsepsiyasi" Toshkent. 1992 yil.
3. San'at yo'nalishlarida yoshlarni ma'naviy- axloqiy tarbiyalash: izlanish, echim va istiqbollar mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami 24-25 mart Buxoro. 2013 yil.
4. Tursunov R. Xalq musiqa ijodiyoti va amaliyoti. Toshkent. "Ma'rifat-madadkor" nashriyoti. 2002 yil.
5. Qodirov R. Boshlang'ich maktabda ko'povozli kuylash. Toshkent. "O'qituvchi" 1997 yil.
6. Umumiy o'rta ta'limning Davlat Ta'lim Standarti va o'quv dasturi. Musiqa "Sharq" nashriyoti-matbaa konserni. 1999 yil. 6-maxsus son.
7. Umumta'lim maktablari musiqa darslari dasturi. Toshkent. 1992 yil.
8. O'zbekiston – Vatanim manim. Birinchi kitob. Toshkent. 1996 yil
9. O'zbekiston – Vatanim manim. Ikkinchi kitob. Toshkent "Mehnat" 1997 yil
10. O'zbekiston – Vatanim manim. Uchinchi kitob. Toshkent. 1998 yil.
11. O'zbekiston – Vatanim manim. To'rtinchi kitob. Toshkent. "G'afur G'ulom" nashriyoti. 2000 yil.
12. Fayziyev O. O'zbekiston maktablarida musiqiy nafosat tarbiyasini tashkil etish bo'yicha metodik qo'llanma. Toshkent. 1992 yil.
13. Sharipova G. Musiqa o'qitish metodikasi (ma'ruzalar matni) Toshkent. 2008 yil.
14. Yuldasheva N., Raxmatova N. O'zbek musiqa adabiyoti. Toshkent. "Iqtisod-moliya" 2010 yil.
15. M.Achildiyeva 2021 Academic Yunus Rajabi and His Scientific Heristage Annals of Romanian Society for Cell Biology 25(4) 9092-9100
16. Achildiyeva M, Xojimamatov A, Ikromova F (2022) Shashmaqom saboqlari: "Navo" maqomi xususida. INTERNATIONAL JOURNAL FOR ENGINEERING AND MANAGEMENT RESEARCH 11(01) 55-58
17. Achildiyeva M, Ikromova F (2021) ABOUT MAHMUDJON TOJIBOYEVS PEDAGOGICAL ACTIVITY GALAXY INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (GIIRJ) 9(5) 240-244

18. Achildiyeva M, Ikromova F (2021) TANBUR ONE OF ANCIENT INSTRUMENTS GALAXY INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (GIIRJ) 9(6) 302-308
19. Achildiyeva M, Ikromova F(2022) CHOIR ART IN UZBEKISTAN BOTIR UMIDJONOV (EURASIAN JOURNAL OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES 7 54-56
20. Achildiyeva M, Ikromova F (2021) “The third renaissance towards ascending” EUROPEAN SCHOLAR JOURNAL “An open access, peer reviewed multidisciplinary journal” 2 (9) 17-20
21. Maxfuzakhon Karimova, Muyassarkhon Achildiyeva, Farangiz Ikromova (2021) USE FROM REDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN MUSIC LESSONS EUROPEAN SCHOLAR JOURNAL “An open access, peer reviewed multidisciplinary journal” 2 (4) 460-463
22. Achildiyeva M, Xojimatov A,Yuldasheva D, Ikromova F (2021) Uyghur Folk Singing Genre Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry 12 (10) 3510-3515
23. Ikromova F O‘ZBEKISTON XALQ HOFIZI OCHILXON OTAXONOVNING HAYOT YO‘LI CHIZGILARI. INNOVATIVE DEVELOPMENT IN THE GLOBAL SCIENCE Vol. 1 No. 3 (2022): 151-156
24. Achildiyeva M, Ikromova F РЕЙНГОЛЬД ГЛИЭР ВА ТОЛИБЖОН СОДИҚОВНИНГ «ЛАЙЛИ ВА МАЖНУН» ОПЕРАСИДА МАҚОМ ЙЎЛЛАРИНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ UIF-2022: 8.2 SCIENCE AND INNOVATION ISSN: 2181-3337 INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL 2022 №4 23-28 bet
25. Xojimatov A, Ikromova F МУСИҚИЙ САҲНАВИЙ АСАРЛАРНИНГ ИЖРОЧИЛИК МУАММОЛАРИ (ЎЗБЕКИСТОН КОМПОЗИТОРЛАРИ ИЖОДИ МИСОЛИДА) UIF-2022: 8.2 SCIENCE AND INNOVATION ISSN: 2181-3337 INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL 2022 №4 29-33 bet
26. Ikromova F SHASHMAQOMDA TURKUM ASAR TARONALARI UIF-2022: 8.2 SCIENCE AND INNOVATION ISSN: 2181-3337 INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL 2022 №4 29-33 bet.

